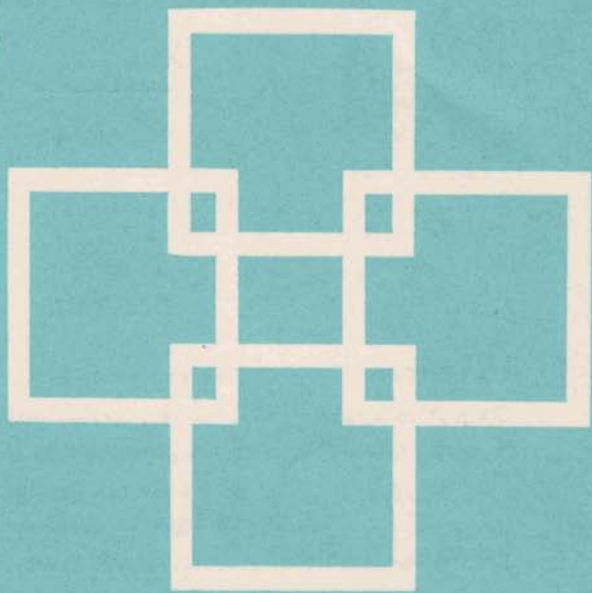

The New York Times

SOCIOLOGISK
forsk
ning

nr 3 1967

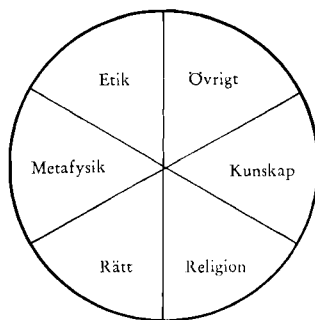
ETIK OCH SOCIAL STRUKTUR

Etik är i alla rimliga betydelser av termen en viktig aspekt på den sociala verklighet som sociologer sysslar med. Etiskt laddade begrepp som »norm» och »värde», »rätt» och »plikt», för att nämna några av de viktigaste, är djupt förankrade i det sociologiska språket. Inga av dessa begrepp är emellertid så »genomskinliga» som man skulle kunna önska,¹⁾ och det är inte heller särskilt lätt att få en klar bild av hur de hänger ihop med varandra och med resten av den sociologiska begreppsapparaten.

Syftet med denna uppsats är att belysa några av sambanden mellan etik och sociologi. Jag tänker inte införa några nya analytiska hjälpmedel eller presentera nya fakta och rön. Vad jag syftar till är att få lite ordning på det redan välbekanta.

Termen »etik»

Termen »etik», så som den brukar användas i vardagslag, i moralfilosofi och i samhällsvetenskaperna, är ganska instabil. Det område som etiken skall anses omfatta avgränsas på olika sätt i olika sammanhang, ofta på tämligen obestämt vis. Ibland gör man distinktioner mellan »etik» och exempelvis »moral», »rätt», »religion» och »metafysik», utan att det alltid framgår vad det är man åsyftar. (Själv finner jag distinktionen mellan »etik» och »moral» särskilt oklar.) Om man definierar en persons eller en grups »ideologi» som inbegreppet av hans (gruppens) försanthållanden, övertygelser, ideal, normer och värden, så kan man se problemet med avgränsningen av etikens område som en fråga om var man skall dra gränsen mellan etiken och de andra delarna av det ideologiska fältet.²⁾ Läget kan schematiskt framställas på följande sätt:

Olika författare drar gränserna mellan delområdena på olika sätt. Delområdena kan naturligtvis överlappa.

Det finns ingen anledning att här försöka avgränsa etikens område skarpt. I ett annat sammanhang har jag definierat en individs »etik» som »all those ideals, norms, conceptions of right and wrong, good and bad, and so on, which together make up his ideal of the good life». ³⁾ Utan att på något sätt vilja förneka möjligheten av att det i andra sammanhang kan vara önskvärt med en klarare definition av termen »etik», kan det kanske räcka just nu att säga att vi vill ta termen »etik» i en sådan bemärkelse att etikens område kommer att inbegripa *åtminstone* sådant som sociala normer och värden, sociala rättigheter och förpliktelser, »värdeorienteringar» och »kulturkonfigurationer». ⁴⁾

Man bör skilja på handlingen att *utfärda* etiska omdömen (att påbjuda, värdera, o. s. v.) och handlingen att *beskriva* etiska omdömen. På samma sätt kan man skilja mellan *normativ etik*, som är vad man håller på med när man utfärdar etiska omdömen (t. ex. när man talar om för andra hur de bör bete sig), och *deskriptiv etik*, som är vad man håller på med när man beskriver och analyserar redan utfärdade etiska omdömen (utan att ta ställning till dessa omdömens vettighet eller riktighet). Med hjälp av denna distinktion kan vi säga något klarare vad vi syftar till här. Vi skall inte diskutera relationerna mellan *normativ etik* och sociologi. Vi skall t. ex. inte ta upp frågan om det är möjligt för en samhällsvetare att vara värde-neutral, eller om värdenutralitet är önskvärd eller inte i samhällsvetenskaperna. ⁵⁾ Vi skall endast betrakta några av relationerna mellan sociologi och *deskriptiv etik*.

Ideologi och beteende

I både teori och praktik bör man skilja klart mellan ideologiska företeelser i stil med försanthållanden och normer, å ena sidan, och å andra sidan faktiskt icke-verbalt beteende som är grundat på ideologiska företeelser (t. ex. handlingar som baserar sig på ett försanthållande eller sker i enlighet med en norm). Att så inte alltid sker i samhällsvetenskaperna kan man finna belägg för särskilt inom social- och kulturanthropologin. ⁶⁾

På samma sätt kan man skilja på två ideologiska analysnivåer: (I) ren ideologisk analys, (II) beteendeanalys. ⁷⁾ Det kan hävdas att analys på den andra nivån förutsätter analys på den första nivån. Som ett skäl för detta

påstående kan man anföra att allt socialt beteende är beteende som är förknippat med regler,⁸⁾ en ståndpunkt som jag själv finner rimlig men som onekligen tarvar särskild utredning.

För varje etiskt intressant företeelse (t. ex. en norm eller en roll) kan man specificera området för *relevant beteende* (det beteende som påbjuds eller förbjuds eller tillåts eller rekommenderas etc. av normen eller rollen).

För varje etiskt intressant företeelse (norm, roll etc.) som omfattas av en individ eller en grupp kan man också undersöka i vilken mån som individens eller gruppens *faktiska beteende* överensstämmer med normen, rollen, etc. (graden av »operationell effektivitet» hos normen eller rollen, för att använda Ladds term).⁹⁾

Efter dessa inledande betraktelser, som jag hoppas kan undanröja en del möjliga missförstånd, skall jag nu diskutera några sociologiska nyckelbegrepp för att belysa i vilken utsträckning som de är genomsyrade med etiskt laddade begrepp.

Förväntningar

I en lista på grundläggande termer i det nu kuranta sociologiska språket bör det bl. a. komma med sådana termer som »norm», »grupp», »roll», »status». Det finns ingen allmänt accepterad startpunkt för definitionskedjorna inom sociologin. En strategi som ibland har använts är att starta med »förväntningar» för att sedan definiera t. ex. »roll» och »status» i termer av förväntningar.¹⁰⁾ Andra har valt begreppet »norm» som nyckelbegrepp i sina referensramar.¹¹⁾ Det kan lätt visas att dessa två ansatser inte utsluter varandra. Förväntningar förutsätter normer eller regler eller åtminstone regelbundenheter; normer och regler och regelbundenheter ger upphov till förväntningar. För att illustrera detta skall vi dröja något vid Allardts distinktion mellan två typer av förväntningar som han kallar för »normativa» respektive »deskriptiva» förväntningar.

Allardt definierar »normativa förväntningar» som förväntningar som innebär »förpliktelser eller åtminstone rekommendationer» och »deskriptiva förväntningar» som »förutsägelser eller hypoteser angående vad som verkligen kommer att hända».¹²⁾ Men förväntningar grundas i normala fall på regler eller regelbundenheter som man tror sig uppfatta, utom när det gäller alldeles godtyckliga förväntningar som man inte kan ge några skäl för alls; och jag föreställer mig att det bör råda enighet om att sådana för-

väntningar är perifera från sociologisk synpunkt, hur intressanta de än kan vara psykologiskt sett. För att citera Moore och Anderson: »*self-consciously acting in accordance with a rule* (or formulating such rules) is one of the fundamental aspect of social interaction . . . one of the principal characteristics which distinguishes group sociology from individual psychology is the concept of self-consciously following and formulating social rules». ¹³⁾ Man kan se en individs förväntningar som resultat av (I) vilka regler och regelbundenhetssatser som han tror på (accepterar som riktiga, sanna, giltiga), och (II) vilka situationer som han uppfattar dessa regler och regelbundenhetssatser som tillämpbara på. »Deskriptiv förväntning» kan då grovt definieras som »åsikt att en regelbundenhetssats (lagliknande sats, empirisk generalisering) är tillämpbar på en viss situation», och »normativ förväntning» som »åsikt att en norm (regel) är tillämpbar på en viss situation». ¹⁴⁾

Denna korta betraktelse över begreppet förväntning förde oss alltså tillbaka till regler och regelbundenheter. Regler och normer är av mer direkt relevans för etik än regelbundenheter, och vi skall lämna regelbundenheterna därhän i fortsättningen.

Regler, roller och status

En inflytelserik tradition när det gäller begreppen »roll» och »status» kan ledas tillbaka till Lintons behandling av dessa begrepp i *The Study of Man*. Lintons egna definitioner av termerna är något suddiga: »A status, as distinct from the individual who may occupy it, is simply a collection of rights and duties . . . A role represents the dynamic aspect of status. The individual is socially assigned to a status and occupies it with relation to other statuses. When he puts the rights and duties which constitute the status into effect, he is performing a role. Role and status are quite inseparable, and the distinction between them is of only academic interest.» ¹⁵⁾

Roll och status skall alltså definieras på något sätt i termer av rättigheter och plikter, enligt Linton. Men hur?

Johnsons sätt att introducera begreppen roll och status förefaller mig något klarare: »a person is said to »occupy» a social position if he has a certain cluster of obligations and enjoys a certain cluster of associated rights within a social system. These two parts of a social position we shall call its *role* and its *status*, »role» referring to obligations and »status» referring to rights. Thus, every social position is a status-role.» ¹⁶⁾

Johnsons definitioner kan omformuleras på följande sätt. Att säga att en person P har en förpliktelse att göra A är detsamma som att säga att det existerar en regel som säger att det är obligatoriskt för P att göra A. På samma sätt är att säga att P har en rättighet detsamma som att säga att någon annan person Q (eller flera andra personer $Q_1—Q_n$) har en förpliktelse att göra något, B, till P:s förmån. Följaktligen är att säga att någon har en rättighet (i den betydelse av »rättighet» som är relevant här) detsamma som att säga att det existerar en regel som säger att det är obligatoriskt för några andra personer att göra något för honom.¹⁷⁾ Att säga att en regel existerar i ett socialt system är slutligen detsamma som att säga att medlemmarna av det sociala systemet »accepterar» regeln (anser den vara »legitim») i en utsträckning som bedöms vara tillräcklig i sammanhanget det är fråga om.¹⁸⁾ Vi kommer då fram till följande omformulering av Johnsons definition av »roll» och »status»:

En person P har en social position S i ett socialt system T om och endast om medlemmarna av T i tillräcklig utsträckning accepterar en mängd regler av följande två slag: (I) regler av typen »Det är obligatoriskt för P att göra A»; (II) regler av typen »Det är obligatoriskt för andra medlemmar, $Q_1—Q_n$, av T att göra B till P:s förmån.»

Detta kan tas som ett förslag till definition av vad det innebär att en person »har en social position». (Definitionen kan, och bör, preciseras i olika riktningar). Den första typen av regler bestämmer vad en »roll» är, den andra typen bestämmer vad en »status» är. Definitionen, eller definitionsutkastet, ovan innehåller alltså också utkast till definitioner av »roll» och »status». (Det tål f. ö. att diskuteras om det överhuvudtaget är lämpligt att använda den mångtydiga termen »status» i detta sammanhang. Det skulle kanske vara bättre om man kunde komma överens om att låta termen roll» referera till båda typerna av regler. Om man så behöver, skulle man kunna tala om rollens »plikt-komponent» och rättighetskomponent».)

Om vi bortser från de problem som en definition av »socialt system» ger upphov till, har vi alltså reducerat begreppen social position, roll och status till regler av typen »Det är obligatoriskt för P att göra A», ibland med tillägget »till förmån för Q». Låt oss kalla sådana regler för *plikt-regler*.

Social struktur

En del av de pliktregler som tillsammans bildar en roll och en status och sålunda en social position i de betydelse som just angivits är kanske bara tillämpliga under vissa omständigheter, och under andra omständigheter finns det andra regler som är tillämpliga. En del av de regler som tillsammans bildar en medicine kandidats roll och status, till exempel, gäller för kandidaten i relation till patienterna, andra gäller för honom i relation till professorerna, o. s. v. Man skulle kunna använda Mertons term »role-set» för att betona att en roll är summan av ett antal mängder av kontextuellt beroende pliktregler, och på samma sätt skulle man kunna använda termen »status-set» för att betona att en status i den Johnsonska bemärkelsen kan bestå av ett antal mängder av kontextuellt beroende pliktregler av typ II. Ett socialt systems »struktur» kan sedan definieras som nätverket av de rättigheter och plikter som medlemmarna i systemet har på grundval av att de accepterar ett antal role-sets och status-sets. Eftersom »role-set» och »status-set» som de nu har definierats bara är andra beteckningar för »roll» och »status», och »roll» och »status» förut har definierats i termer av pliktregler av två slag, så har vi alltså nu definierat »strukturen» hos ett socialt system i termer av medlemmarnas acceptering av pliktregler av dessa två slag.

Detta utkast till definition av »social struktur» tycks stämma rätt bra överens med Mertons definition: »The patterned arrangements of role-sets, status-sets and status-sequences can be held to comprise the social structure». ¹⁹⁾ Men det bör påpekas att vi har använt termerna »role-set» och »status-set» på ett annat sätt än Merton själv gör. Merton tycks använda termen »status» som beteckning för det som här har kallats »social position», och Mertons »role» och »role-set» verkar att täcka både roll och status som dessa termer definierats här.

Det kan vara instruktivt att jämföra Mertons definition av »social struktur» med Johnsons definition. Ett socialt systems struktur består enligt Johnson av (1) delgrupper som förknippas genom plikter, tillåtelser och förbud, (2) rollsystem som är förknippade på samma sätt, (3) »kulturella värden». ²⁰⁾ Med »kulturella värden» tycks han mena allmänt accepterade, mycket generella normer (regler). Tillåtelser och förbud kan lätt omformuleras till pliktregler: ett förbud är en regel som säger att det är obligatoriskt att inte göra så och så, en tillåtelse är en regel som säger att det varken är

obligatoriskt eller förbjudet att göra så och så. Och så är vi tillbaka till pliktreglerna igen.

»Social struktur» tycks alltså kunna definieras i termer av pliktregler. Om man tar termen »etik» i en så vid bemärkelse att alla sociologiskt intressanta pliktregler kommer att räknas som etiska regler, vilket förefaller fruktbart,²¹) så följer det att social strukturanalys faller inom det område som vi har kallat för »deskriptiv etik».

Avslutande kommentarer

Begreppen tillåtelse, förbud, rättighet, plikt, roll, status, social position och social struktur ser alltså ut att kunna expliceras i termer av pliktregler. Vad är det nu för vits med det? Den största fördelen med ett sådant reduktionsförfarande synes mig vara att det gör det möjligt att anknyta till den litteratur om reglers och pliktens natur som existerar på sådana områden som moralfilosofi, rättsfilosofi och formell logik. Till skillnad från begreppen status, roll o. d. har begreppen plikt och rättighet och på senare år också begreppet regel ägnats åtskillig uppmärksamhet från filosofers och logikers sida. Det är särskilt tre forskningstraditioner som verkar att vara relevanta för de etiskt laddade delarna av den sociologiska begreppsapparaten: (1) deontisk logik, som kan sägas bestå av en formell analys av pliktregler, tillåtelser och förbud;²²) (2) den litteratur som vuxit fram i anslutning till Hohfelds analyser av rättighets- och obligationsbegreppen inom juridiken;²³) (3) de filosofiska analyser av begreppen regel och regelföljande som inspirerats av Wittgenstein.²⁴) Det går inte att förutse exakt vilka fördelar som en integration av dessa forskningstraditioner med den teoretiska sociologin skulle kunna föra med sig, men en systematisk och detaljerad utforskning av möjligheterna verkar att vara en lovande linje.

Här har bara några av möjligheterna kunnat antydast. Vi har kortfattat betraktat några få exempel med avsikten att något belysa relationerna mellan etik och sociologi. Den största begränsningen är emellertid inte att exemplen har varit få och ganska godtyckligt valda. Den största begränsningen är att vi bara har sysslat med verbala, explicita definitioner. Sådana definitioner utgör författarens egna försök att analysera sina analytiska redskap, och de analyserna kan vara mer eller mindre adekvata. Ett detaljerat, systematiskt meta-sociologiskt studium av exempelvis teorier om social struktur måste inrikta sig på hur begreppen används i praktiken av strukturalister och inte på hur de själva presenterar sina begrepp.

Noter

- 1) A. R. Anderson, »Logic, Norms, and Roles» (i J. H. Criswell m. fl.: **Mathematical Methods in Small Group Processes**, Stanford, Calif., 1962), s. 12.
- 2) Jfr. T. Nordenstam: **Sudanese Ethics**, Nordiska Afrikainstitutet, Uppsala (under tryckning).
- 3) Nordenstam, a. a., ch. 1.
- 4) Om värdeorienteringar och kulturfigurationer, se t. ex. F. R. Kluckhohn & F. L. Strodtbeck: **Variations in Value Orientations**, Evanstone, Ill., 1961, och J. Sirjamaki, »Culture Configurations in the American Family», i N. W. Bell & E. F. Vogel, eds.: **A Modern Introduction to the Family**, Glencoe, Ill., 1961.
- 5) Om detta, se t. ex. H. Albert, »Social Science and Moral Philosophy: A Critical Approach to the Value Problem in the Social Sciences», i M. Bunge, ed.: **The Critical Approach to Science and Philosophy**, Glencoe, Ill., 1961.
- 6) B. Malinowskis utredning i **Crime & Custom in Savage Society** (London 1926), s. 125—127, är mycket belysande. Jfr E. Bott: »Sociologists and anthropologists sometimes use the term »norm» to mean a typical pattern, a sort of generalized model of conduct, which they abstract from informants' behaviour as well as from their stated ideals and expectations... I do not use the term in this sense. Of all the various usages, I find, this the most vague and confusing, for its precise empirical referents are seldom made clear.» (**Family and Social Network. Roles, Norms, and External Relationships in Ordinary Urban Families**, London 1957, s. 193).
- 7) Jfr A. Naess m. fl.: **Democracy, Ideology, and Objectivity**, Oslo 1956, s. 1—3 och J. Ladd: **The Structure of a Moral Code**, Cambridge, Mass., 1957, ch. I.
- 8) O. K. Moore & A. R. Anderson, »Some Puzzling Aspects of Social Interaction», i **Mathematical Methods in Small Group Processes**. Jfr Max Webers diskussion i **Gesammelte Aufsätze zur Wissenschaftslehre**, 2 uppl., Tübingen 1951, s. 322—359.
- 9) Ladd, a. a., s. 14f. Liknande begrepp har föreslagits av bl. a. Merton, Himmelstrand och Edmund Dahlström.
- 10) Jfr R. Linton: **The Study of Man**, New York 1936; J. Israel: **Socialpsykologi**, Stockholm 1963; E. Allardt: **Samhällsstruktur och sociala spänningar**, Stockholm 1965.
- 11) Se t. ex H. M. Johnson: **Sociology: A Systematic Introduction**, London 1961 T. Segerstedt: **The Nature of Social Reality**, Stockholm 1966.
- 12) Allardt, a. a., s. 10.
- 13) Moore & Anderson, a. a., s. 242—243. Deras krav att reglerna skall vara medvetet följda verkar dock alltför restriktivt.
- 14) Detta är egentligen bara utkast till definitioner av den **kognitiva** aspekten på normativa och deskriptiva förväntningar. De icke-kognitiva aspekterna skulle behöva byggas in i en fullständigare explikation.
- 15) Linton, a. a., s. 113—114.

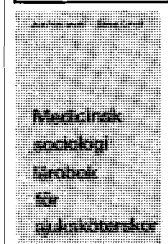
- ¹⁶⁾ Johnson a. a., s. 16.
- ¹⁷⁾ Jfr Hohfelds analys av rättighetsbegreppet (W. N. Hohfeld: **Fundamental Legal Conceptions as applied in Judicial Reasoning and Other Essays**, New Haven 1919.) Hohfeld skiljer mellan fyra betydelser hos termen »right», som han kallar för »claim», »privilege», »power» och »immunity». Här är det betydelsen »claim» som är relevant. Se också S. Kangers klagörande analys »Rättighetsbegreppet», i *Sju filosofiska studier tillägnade Anders Wedberg*, Stockholm 1963.
- ¹⁸⁾ Man kan skilja på mer och mindre klart utkristalliserade roller och status beroende på i vilken utsträckning som medlemmarna i det sociala systemet accepterar de relevanta reglerna.
- ¹⁹⁾ R. K. Merton: *Social Theory and Social Structure*, Glencoe, Ill., 1957, s. 370.
- ²⁰⁾ Johnson, a. a. Termerna »värdeorientering» och »kulturkonfiguration» har använts i ungefär samma betydelse som Johnsons »kulturella värden».
- ²¹⁾ Jfr Nordenstam a. a., ch. 1.
- ²²⁾ G. H. von Wright, »Deontic Logic», *Mind* 1951. Anderson, a. a., och Anderson & Moore, a. a., ger referenser till litteraturen på området.
- ²³⁾ Se litteraturöversikten i Kanger, a. a.
- ²⁴⁾ L. Wittgenstein: *Philosophical Investigations*, Oxford 1953, och *Remarks on the Foundations of Mathematics*, Oxford 1956.

VÄRDEFULLA NYHETER FÖR SOCIOLOGER:

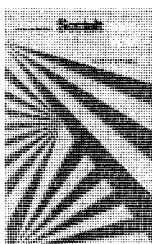
Sociologiska teorier

som behandlar sociologins historia,
är redigerad av Johan Asplund
188 sid — 24: 50

Medicinsk sociologi

lärobok för sjuksköterskor, författad
av Joachim Israel och Sonja Calais
172 sid — 18: —

Socialt samspel

människan i det moderna samhället,
författad av Wilhelm Aubert
213 sid — 18: —

Almqvist & Wiksell